

לוחם באחי-נראה

הגיבורים שיצר לא התביישו להיות ציונים ופטרויטים, והאויבים לא התביישו להיות טיפשים ומרושעים. בשבוע שעבר נפטר **שרגא גפני**, מי שעיצב בעבור רבים את דמות הלוחם העברי המודרני, והותיר מאחוריו מאות ספרים, מבקרים מיואשים, וניצחון ישראלי אחד בגמר גביע העולם בכדורגל

משחק על גביע המדינה לראיית הנולד ולחינוך יוצר, אבנר כרמלי 2, מדינת ישראל 0. גם הרעים, אלה שרוצים לעצור אותו, אינם יכולים לו. הנבחרת שהם מציבים מולו, הסגל הלאומי שלהם, אינו חדר באותה תחושת שליחות עמוקה, מחויבות ומסירות למטרה. אז מה אנחנו יכולים להתלונן על כך שכרמלי משחית את ערכי הילדים? אין דרך אפקטיבית להילחם בדמיונו ובכושר הייצור של כרמלי, ומאה ומשהו הספרים שלו מכסים את שוק ספרות הילדים כמו שמיכה עבה. במילים האלה שיבח והשמיץ, הילל והוקיע, העיתונאי רון מיברג לפני כמעט שלושים שנה את הסופר שרגא גפני - או במקרה הזה אבנר כרמלי, אחד משמות העט הרבים שלו.

בשבוע שעבר הלך לעולמו גפני, שיוזכר כאחד מסופרי הילדים הפופולריים ביותר בישראל, ואולי גם אחד הסופרים השנויים ביותר במחלוקת. ייתכן שרבים לא מכירים את הספרים שכתב תחת שמו האמיתי, אבל כמעט כל ישראלי בגיל שלושים ומעלה יתמלא בצמרמורת של נוסטלגיה למשמע שמותיהן של סדרות ספרים כמו 'הספורטאים הצעירים', 'הימאים' או 'הבלשים הצעירים' (מאת אבנר כרמלי), 'דנידין הרואה ואינו נראה' (און שריג), וספרים נוספים שראו אור תחת שמות העט איתן דרור ויגאל גולן. אגב, השמות הברזיים של גפני מלאים במקבילות ורמוזים לשמו האמיתי.

שרגא גפני, האיש בעל השמות הרבים, נולד בתל-אביב בשנת 1926. כשהיה בן 14 הצטרף ל"ח", ושם חונך לשאיפות ולערכים לאומיים שבבית הספר ובתנועת הנוער לא דובר עליהם. שם גם למד לראשונה שעל היהודים בישראל לשחרר את המולדת מעול הזרים ולהשיב את גדולתה כארץ התנ"ך והנביאים, הארץ העברית. "בארצי שלי", כך אמר, "לא יאמר לי זה, לא בריטי ולא אחר, מה עליי לעשות".

עם הקמת צה"ל הוא התגייס לחטיבת גבעתי, שם שירת כסמל חבלה. יוסף ועדיה, מאנשי תנועת 'העברים הצעירים' (ה'כנענים') של המשורר יונתן רטוש, קישר בינו לבין התנועה. גפני, שזיהה רמזים בין הרעיונות של רטוש לאלו שהכיר בלח"י, הצטרף לעברים הצעירים. לצד אנשים כעמוס קינן ובוטו עברון, גם הם חברי לח"י לשעבר, הוא נחשב כאחת הדמויות הבולטות במשמרת הצעירה של התנועה.

אטיאט החלו להתגלות הברלים אידיאולוגיים ברורים בין גפני לבין רטוש וחסידיו. גפני אמנם קיבל את חזון המהפכה העברית, המדובר על יצירת עם חדש שיהיה בגדר תחייתו של העם העברי הקדום; הוא גם הסכים שיש לנתק את הלאום מהדת, להיפרד מיהודי הגולה ולהתמזג עם הערכים תושבי הארץ לאומה עברית אחת; אך מנגד, רחה את ההערצה לתרבות ולספרות האליטית של הכנענים. גפני טען שיש להחיות רק יסודות מובחנים מעברה של האומה העברית, כאלו שעמדו בבסיס ההישגים של העם - ובמיוחד בשורתם וחזונם של הנביאים.

רפול מימין ושרון משמאל

תפיסתו זו של גפני הייתה הבסיס לכתיבתו בעשרות השנים הבאות. בספרים שחיבר הוא ביטא אידיאולוגיה שאותה כינה "עברית". במקביל לכתיבת ספריו עבר גפני בענף ההיסטוריה הצה"לי, ופרסם ותרגם מאמרים

רבים בנושא ההיסטוריה הצבאית בארץ ובעולם. הייתי היסטוריון צבאי מהרגע שהחזקתי עט ביד, וכבר בגיל תשע ייסדתי עיתון בו תיעדתי את הנעשה בשכונה במלחמות הכדורגל", סיפר לי. "במלחמת העצמאות פרסמתי עלון שבו כתבתי את קורות הגרוד, כסופר שהכול בווד כאש בעצמותיו. בגמר מלחמת העצמאות יחדת ההיסטוריה של צה"ל חיפשה אנשים שאוהבים היסטוריה צבאית כדי שיעברו אצלה, והם שלחו מכתב חקירה בעניין הכתבה. הייתי מעוניין בתפקיד אבל הייתי מפקד בגרוד, ומפקדי יונה וולך לא רצה לוותר עליי. לאחר מכן העבירו אותי לתפקיד אחר, ורק אז הוא הציע אותי. אסא הגלילי נשלח לראיין אותי, ולאחר שקראו את מה שכתבתי בעלון, יחדת ההיסטוריה הטפה אותי. הייתי שם משנות 50, וכאיש כתיבהעת 'מערכות' כתבתי על פרשיות צבאיות רבות. במלחמת ששת הימים העבירו אותי למחלקת ההיסטוריה הצבאית, והמשכתי לשרת שם עד אחרי מלחמת יום הכיפורים.

"למדתי מההיסטוריון הצבאי הגנרל סמואל מרשל שאחרי הקרב אנשים זוכרים שמונים אחוז ממנו, שבוע אחרי הקרב ארבעים אחוז, וחודש אחרי - ארבעים אחוז ממה שהיה וארבעים אחוז ממה שהיו רוצים שיהיה. לכן יש לחקור אחרי הקרב כל פרט וכל חייל, ולשלב הכול בתשבץ ענק של תיאור פרטי הקרב".

המחקר ההיסטורי הידוע ביותר של גפני התמקד בקרב המיתלה ממצע סיני. המחקר הופיע בשנת 1960 כגיליון שלם של 'מערכות' - הגיליון היחיד שהוקדש כולו למאמר אחד, על קרב אחד בלבד. "קרב המיתלה היה חשוב כי בו שברנו את הצבא המצרי", הסביר לי גפני. "המצרים ביצרו את המיתלה בביצורים שנחשבו לא חריגים; אמנם שילמנו מחיר כבד אך המקום נכבש, הציר לתעלה נפתח ותוכנית המלחמה הוגשמה. בלי קרב המיתלה כל המבצע היה נכשל. את תיאור הקרב כתבתי עם רפול מימיני ושרון משמאלי (הראשון היה אז מפקד גרוד 890 של חטיבת הצנחנים, והשני מפקד החטיבה - א"א); הם נתנו לי כל מה שרציתי - כל פרט מידע, ולו הקטן ביותר".

בחוברת על קרב המיתלה, הרגיש גפני, אף שכולה עובדות ואמת, נשזרו גם יסודות ספרותיים רבים ולעיתים האווירה המקצועית לא הייתה חוות הכול. המאמר פרי עטו תורגם לשפות שונות, ונלמד בקורסי פיקוד ומטה. הוא אף זכה לתגובות בעיתונות האזרחית, ובעקבות תיאור הקרב שם כתב חיים גורי ב'דבר' שהוא רואה למול עיניו מיתוס יווני קדום.

כשהוכרתי לגפני שרבים מההיסטוריונים טוענים שהקרב הזה

היה מיותר, ושהקורבנות בו מתו לשווא, הוא מחה נמרצות. "הם לא מתו לשווא, הם מתו בשביל מטרה חשובה. הם הראו לאויב שהחייל העברי אינו נסוג גם במצבים הקשים ביותר, ושיש לפחד מהחייל העברי. לעצם תדמית הגבורה הזו יש חשיבות עצומה במאבק הפסיכולוגי מול האויב.

"זאת הייתה הצלחה במחיר יקר, אך היא הייתה אחת ההצלחות הגדולות של חיל הרגלים העברי דאז. צריך להבין שקרב המיתלה הוא הקרב הכי חשוב במורשת העברית, ובו הגיעה לשיאה ההגשמה העצמית, הייעוד והשאיפה של הלוחם העברי להגיע לגרון האויב ולמלוך אותו. לדעתי זה פשע שלא מצרפים את תיאור הקרב הזה לספרי קריאת החובה של תלמידי תיכון. ראוי שיהיה זה פרק נוסף על מורשת הגבורה העברית".

הדרת הג'ובניקים

גפני התעמק גם בהיסטוריה צבאית של ימי קדם, ובין השאר פרסם מחקר שבו הוכיח לטענתו את ייחוסו של בר כוכבא כצאצא של המלך דוד. אך גם כשעסק בנושאים הללו, לא זנח את עיסוקו העיקרי - כתיבה לילדים. פעמים רבות, מסווה של סיפור מרתק או מברכה נועד להעביר לילדים את השקפותיו. "השפעתה של ספרות על ילדים היא בעלת משקל אדיר בעיצוב אופיו של הילד, גיבוש ערכיו והשקפת עולמו", מצוטט גפני בספרו של פרופ' אדיר כהן 'פנים מכוערות במראה'. "המפגשים הראשוניים של הילד עם עלילות ספרותיות מעצבים אותו ומכוונים אותו במידה רבה למערכת חיים שהסופר חפץ בה. לעניות דעתי, על הכותב לדעת זאת ולראות את מקצועו כשליחות ולא כמשלוח יד. עליו להיות מוכן להתייצב מאחורי הדברים שהוא כותב לילדים, להחזיק בערכים ובהשקפת עולם מגובשת. ספרות ההרפתקאות היא הסוכרייה המתוקה שבתוכה אתה טומן את הערכים שאתה שואף להחדיר בקורא שלך; כל ילד אוהב הרפתקאות ונמשך אליהן, ולכן דרך הספר ניתן להחדיר בילד ערכים בצורה ישירה".

'דנידין הרואה ואינו נראה' היא ככל הנראה הסדרה המפורסמת ביותר שחיבר גפני. גיבורה הפך לאייקון של ממש בתרבות הישראלית. 29 ספרים גוללו את עלילותיו של הילד ששתה משקה

סגול והפך לבלתי נראה. בעזרת תכונתו זו, יוצא דנידין למשימות השאיות בעורף האויב, ומסייע לביטחונה של ישראל.

לאורך הסדרה נאבק דנידין בחיילי אויב מכל הסוגים – חיילים מצרים בזמן מלחמת ששת הימים, חיילים סורים לאחר מלחמת יום הכיפורים, וטרוריסטים פלשתינים חוטפי מטוסים. בנוסף הוא גם התמודד באופן אישי עם שליטים ערבים שונים, מנאצר ועוזריו, דרך חוסיין מלך ירדן (שבשנת 67' דנידין משבש את שידורי הרדיו שלו, וגורם לו לשאת נאום פרוישראלי המכיר בזכותם של היהודים על ארץ ישראל), ועד הודון העיראקי סדאם חוסיין, שממנו מנע הילד האמין להטיל פצצת אטום על ישראל. דנידין אפילו הציל את הנשיא האמריקני ביל קלינטון מחיזורים מרושעים, ובסיפור קצר שפורסם רק בעיתונות הוא עוד לאהרן ברק, הרמטכ"ל דאז, לחסל את המאס.

אילו כתב לילדים רק את 'דנידין', דינו; אבל גפני התפרסם גם הודות לסדרות רבות אחרות. תחת שמו האמיתי פרסם את ספרי 'עולם התנ"ך לילד', שבהם סיפר מחדש את הספר האהוב עליו, התנ"ך, כמה שנראה בעיניו כ"אפוס לאומי עברי". הסדרה ספגה ביקורת קשה על גישתה ה"לאומנית-פרימיטיבית

הפופולריות שלה זכו ספריו של גפני הייתה עצומה.

במאמר שפורסם ב-1970

כתבה חוה ויזל כי "משיחות

עם מחנכים, מנהלי ספריות,

הורים וילדים, עולה הרושם

כי אלה הם הספרים הנקראים

ביותר בגיל 11-9". עם זאת,

התפוצה הרחבה לא הניבה

למחבר עושר רב. מרבית

הרווחים נותרו בידיו של

המוציא לאור, ואילו גפני

קיבל רק חלק זעום מהם

כלפי 'עממי הארץ' הכנענים", אך אין ספק שהיא גרמה לילדים ישראלים רבים להתעניין בתנ"ך.

סדרה אחרת, קרובה יותר בסגנונה ל'דנידין', הייתה 'הספורטאים הצעירים'. 16 הספרים שיצאו תחת הכותרת הזו סיפרו על קבוצת כדורגלנים נערים שמביאים לישראל את גביע העולם בכדורגל. גפני הסביר שחיבר את הסדרה כמחאה על ההישגים העלובים של הכדורגל הישראלי; למרבה הצער, לא נראה שרמתה של הנבחרת השתפרה באופן ניכר בעקבות הספרים הללו. סדרת הספורטאים הצעירים, אגב, תיכלל בתערוכה העוסקת בתולדות הכדורגל הישראלי, שאותה מתכנן מוזיאון ישראל לפתוח בקרוב.

האיורים שליוו את סדרות 'דנידין' ו'הספורטאים הצעירים' הפכו למוזיהם איתן ולסמליה של רוח התקופה. "פגשתי את גפני

לראשונה ב-1960, והפכתי לצייר הקבוע שלו", מספר אריה מוסקוביץ'. "אחת הסיבות שעברנו כל כך הרבה וכל כך טוב ביחד היא שהייתי צייר של צה"ל, ויצרתי סמלים צבאיים שונים". לגפני, מספר מוסקוביץ', היה חשוב מאוד

לצייר את הבלתי נראה. אריה מוסקוביץ'

שהציור ייצא נכון ומדויק. "הוא היה לוקח אותי למשחקי כדורגל רק כדי שאדע לתאר בצורה מדויקת ככל האפשר את השחקנים בעת המשחק. הוא היה קובע אילו סצנות עליי לצייר, ומספר לי את הציור בעל פה, כי פחד שלא יהיה לי זמן לקרוא את הספר".

נתקלת בבעיות מיוחדות כשישבת לאייר את ספריו?

"היה לי קשה לצייר את דנידין. איך תצייר אדם בלתי נראה, כך שהקורא כן יראה אותו? אבל אני חושב שאיכשהו התגברתי על כך ויצרתי בלתי נראה שהוא ברור לעין".

סדרה נוספת שכתב גפני היא 'הימאים', על עלילות קבוצת מחתרת דמוית לחי"ל. לראשונה בספרות הילדים העברית הוצגו לוחמי המחתרות במאבקם בערבים ובבריטים באור חיובי – ועוד בשיא תקופת השלטון של מפא"י. לאכזבתם של המעריצים, נקטעה העלילה בשיא המתח, בדיוק ברגע שבו הימאים עמדו להתנקש בחייו של היטלר. האם וכיצד ניצל היטלר מניסיון ההתנקשות? זאת כבר לא נרע לעולם.

סדרה פחות ידועה הייתה 'הסיירת המיוחדת', שגוללה את סיפורה של יחידה צבאית ישראלית סודית בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים. במסדרונות מערכת העיתון הצבאי 'במחנה' התעורר קול מחאה בגלל שאחת הדמויות, בחורה צעירה, מצהירה שאינה מוכנה לצאת עם חייל שאינו משרת ביחידה קרבית מובחרת.

ברית של מיעוטים

הפופולריות שלה זכו ספריו של גפני הייתה עצומה. במאמר שפורסם ב-1970 כתבה חוה ויזל כי "משיחות עם מחנכים, מנהלי ספריות, הורים וילדים, עולה הרושם כי אלה הם הספרים הנקראים ביותר בגיל 11-9". עם זאת, התפוצה הרחבה לא הניבה למחבר עושר רב. מרבית הרווחים נותרו בידיו של המוציא לאור, ואילו גפני קיבל רק חלק זעום מהם.

נטייתו של גפני להטמיע את דרכו האידיאולוגית בספרים המיועדים לילדים ספגה ביקורת קשה. העיתונאי רון מיברג, בעל העמדות השמאליות המובהקות, טען שלגפני "מגיע פרס על יכולת ההשפעה על דור שלם של צעירים. הוא הבין את הלך הרוחות, את הסחף לימין, את הנוסטלגיה החמושה במקלע וכתב על זה לפני כולם". מיברג אף ייחס לגפני וליצירותיו השפעה מכרעת על דור הצעירים שהעלה את הליכוד ואת הימין לשלטון בשנות ה-70, וגפני עצמו הסכים עם הערכות אלה. אחרי הכול זאת הייתה מטרתו. מבחינתו, שיא ההצלחה הערכית התגלם בדמעת הצנחן ליד הכותל במלחמת ששת הימים – תמונה שגפני מקשר להשפעת כתיבתו. היו אף שטענו כי שמה של מפלגת 'התחיה', בראשות יובל נאמן וגאולה

כהן, נלקח משם קבוצה בעלת אידיאולוגיה דומה שהוצגה בסדרת 'הספורטאים הצעירים', כמה שנים לפני הקמת הרשימה הפוליטית.

הסופר והמתרגם אוריאל אופק ביקר את ספריו של גפני מכיוון אחר. לדבריו הם אינם יכולים לתרום לחינוך של ילדי ישראל מאחר שעלילותיהם חסרות אמינות, סגנונם דל, שפתם מרושלת וגיבוריהם חסרי תכונות ייחודיות. אופק אף ניסה לשכנע את הספריות של הקיבוצים לסלק את הספרים הללו ממדפייהן, אך נכשל בכך.

האש שכוונה נגד גפני נבעה בעיקר מגישתו לערבים בספריו. פרופ' אריד כהן דן יבב האשימו אותו ביצירת סטריאוטיפים שליליים ומכזים של הערבים. טענה דומה הושמעה על ידי הסופר הפלשתיני פאוזי אל-אסמר, שמביא את ספריו של גפני כדוגמה מרכזית לתופעת העוינות כלפי הערבים בספרות הילדים.

"גפני בהחלט חשב שערביי המזרח התיכון הם מרושעים", אומר על כך המאייר מוסקוביץ'. "לתפיסתו, הם רוצים להשמיד את מי שאינו מתאסלם, והם טיפשים משום שהם פועלים בכיוון זה".

לטענת המבקרים, גם האיורים שלך הציגו את הערבים כמרושעים וכטיפשים.

"הציורים אכן שיקפו את תפיסתו של הסופר".

ויצל ברגע האחרון. אחמדנינג'אד צילום: אי.נב

עם זאת, גפני היה רחוק מאוד משנאת ערבים ומגזענות. כיוצא התנועה הכנענית, הוא סבר שהערבים שחיים בארץ ישראל הם צאצאי היהודים הקדומים, ועליהם להתמזג מחדש עם קרובי משפחתם ששבו ארצה. מצד שני, גפני לא האמין כלל באפשרות של שלום ארוך טווח בין מוסלמים ולא-מוסלמים. בסדרה 'ידידות ומאבק', שאותה פרסם תחת השם איתן דרוך, הוא קרא ל"ברית מיעוטים" של המזרח התיכון – נוצרים, עלאוים, דרוזים ויהודים – שיתאחדו כנגד האסלאם הג'נוסידי.

בשנים האחרונות לחייו ניסה גפני לעשות נפשות לתפיסה חדשה שפיתח, ואותה כינה 'השיטה השוויונית-מחזורית'. לדעתו, רעיון שנת היובל המופיע בתורה מבטא את האידיאל שקידמו חוקיה בקרב עם ישראל בימי קדם: לחלק מחדש ולהשיב את אדמות האבות לבניהם, כלומר לשמור על צדק ושוויון חברתי. גפני האמין שעל ישראל המודרנית לחזור לשיטה זו על מנת ליצור דרך חיים צודקת יותר. הוא אף שקד על כתיבת ספר למבוגרים שיציג את עיקרי השיטה, וקיווה שפרסומו "יועזע את אמות הספים", כהגדרתו. גפני גם ניסה לשכנע מנהיגים ופעילים פוליטיים שונים בחווננו, אך איש לא גילה יותר מעניין מועט. זה לא גרם לו לוותר, והוא החל לתאר את דרך החיים השוויונית-מחזורית בספרי הילדים שכתב, בתקווה שהדור הצעיר שיקרא אותם ישתכנעו בעקרונות השיטה ויממש אותה בעתיד, מה שיהפוך את ישראל למרכז עולמי של צדק ומוסר.

בשנה האחרונה לפני מותו כתב גפני את הספר ה-30 בסדרת דנידין, אך בשל מחלתו לא הספיק להשלים אותו. זירת ההתרחשות היא הפעם איראן. במסגרת העלילה מגיע הילד הבלתי נראה לכור האטומי, משבש לחלוטין את פעילותו, ומטריף לבסוף את דעתו של נשיא איראן מחמוד אחמדנינג'אד. כן, גם אם מדינת ישראל איבדה בחלוף השנים משוה מהנחישות ומהאמונה בצדקת דרכה, אפשר לסמוך על הילד השקוף ועל מחברו שברגע האמת הם יהיו שם כשבילה. ■